

EKOLOGİYA

UOT 1.598-2/9.15

QUBA - ALTIAĞAC DAĞ MEŞƏLƏRİ QURŞAĞINDA
QUŞLARIN NƏSİL VERMƏYƏ GƏLƏN POPULYASIYALARI

Ş.M.CƏFƏROVA

Bakı Dövlət Universiteti

shafiqamaharramova@mail.ru

Quba və Altıağac dağ meşələri qurşağında quşların populyasiya səviyyəli tədqiq edilməsi ilk təşəbbüsdür. Müəyyən edilib ki, Quba və Altıağac dağ meşələri qurşağında nəsil verməyə gələn 50 növə qədər quşun hər biri 1-3 populyasiyadan ibarətdir. Məqalə əhalidə quşlara faydalı münasibəti gücləndirməyə kömək edə bilər.

Açar sözlər: dağ meşələri, quş populyasiyası, biotop, landsaft, yerləşmə.

Material və metod . Məqalənin əsas materialı 2013-2015-ci illərdə əldə edilib. Əsas metod monitorinq aparmaq olub [2, 3, 4]. Metodik baxımdan ən çətini eyni sahədə eyni növə aid populyasiyaları fərqləndirməkdir. May-iyun aylarında müəyyən bir əraziyə bağlı olan quşları reproduktiv qəbul etmişik.

Şərqi-Qafqazın ornitofaunası XIX əsrdə Avropadan gəlmə alimlər tərəfindən tədqiq edilməyə başlanıb [8, 9]. XX əsrin ortalarından başlayaraq bu işə yerli alim K.M.Qəmbərov da qoşulub [5]. Lakin onlar Balakən-Zaqataladan İsmayılıya qədər olan ərazini əhatə ediblər. Yalnız K.M.Qəmbərov Şamaxı və Altıağac rayonlarında ADU tələbələrinin istehsalat təcrübəsinə rəhbərlik edərək az-çox material toplayıb. Quba meşələrinin quşları diqqətdən kənar qalıb. İlk dəfə 1960-cı illərdə A.L.Xanməmmədov və Q.T.Mustafayev [6] Azərbaycanın Şimal-Şərq hissəsinin ornitofaunasını planlı tədqiq ediblər. Populyasiya səviyyəli ornitoloji tədqiqat aparılması ilk təşəbbüsdür. Müəlliflərin tədqiqatına əsasən Quba-Altıağac dağ meşələri qurşağında nəsil verməyə gələn quşlar 50 – növə daxil olan populyasiyalardır.

Nəticələr və onların müzakirəsi

Bizim tədqiqatlara əsasən Quba-Altıağac dağ meşələri qurşağına nəsil vermək üçün gələn quşlar 50 növün populyasiyalarıdır.

Qara leyləyi Quba-Təngəaltı istiqamətində kiçik su anbarı ətrafında (may-iyunda) 2 dəfə qeyd etmiş, amma reproduksiyasını dəqiq müəyyən edə bilmədik (Altiyağac rayonunda miqrantdır). Adi arıyeyən Altiyağac meşələrinin seyrək və köhnə ağac, qayalıq və arid iqlimli hissələrində olub, indi isə yoxdur. Quba massivində miqrantdır. Qara çalağan Quba və Altiyağac massivlərinin hər ikisində köhnə meşənin açıq sahəyə yaxın hissəsində nəsil verib, indi miqrantdır. Tarla belibağlısı Quba meşələri massivində miqrantdır. Hər iki massivdə aprelin ortalarında və sentyabrda qeyd edilib [1]. Tetraçalanı (*Accipiter gentilis*) görmədik. Bozqır belibağlısı Quba dağ meşələri qurşağında yoxdur. Lakin Altiyağacın dağətəyi hissəsində tarla və bozqır landşaftda nadir nəsil verir. Burada apreldən sentyabra qədər müşahidə edilib [1]. Biz bu quşu dərələrdə səciyyəvi bozqır biotopda 3 dəfə qeyd etmişik. Görünür ki, Şamaxı yaylasından keçib.

Cırtan qartalça, adi sarı leşcil ağqartal, dazbaş qarakərkəs və ağbaş kərkəs miqrant kimi qalıblar. Tədqiqat apardığımız ərazidə ağbaş kərkəsin miqrant və qışlamağa gələn populyasiyaları var [1]. Qaragöz qızılquş meşənin kənar hissəsində hündür ağacda yuva tikib, yemlənmək üçün açıq sahəyə uçub, indi isə miqrantdır. Boz kəklik də görünür. Xınalı kəklik qayalıq-daşlıq olan yamacları xoşlayır. Adi bildirçin hündür ot olan çəmənlərdə və tarlada az deyil. Boz kəklik və qırqovul yox edilib. Alabaxta, meşə göyərçini, iri yapalaq və qara ağacdələn nəsil verməkdən məhrum olub. Qara və ağqarın oraqqanadlar reproduksiya üçün gəlirlər, birinci seliteb landşaftı, ikinci isə sıldırım qayaları xoşlayır. Şanapipik hop-hop nəsil verməyə gəlir, koğuş quşudur, amma hər yerdə seliteb landşaftı xoşlayır, örtülü şəraitdə nəsil verir.

Quba və Altiyağac dağ meşələri qurşağında qaranquşların 3 növünə aid miqrant və reproduksiya üçün gələn populyasiyalar olur. Qayalıq dağqaranquşu sıldırım qayalarda, adi kəndqaranquşu tam sinantrop halında, şəhərqaranquşu isə qayada və hündür evlərin karnizləri altında yuva tikib nəsil verirlər. Adi tarlurağayı sadəcə oturaq quş kimi qeyd edilib [5]. Lakin bizim tədqiqata görə Quba və Altiyağac dağ meşələri qurşağında bu növün 3 populyasiyası il ərzində əvəz etmə qaydası ilə məskunlaşır: reproduktiv, qışlamağa gələn və miqrant populyasiyalar. Meşə haçaqanadı, dağ titrəkquyruğu və ağ titrəkquyruq - hərəsinin 2 populyasiyası (reproduktiv və miqrant) olur. Adi alaçöhrə də onlar kimidir. Amma qaraalın alaçöhrə Altiyağac meşələrinə nəsil verməyə gəlir, Quba massivində görmədik. Görünür ki, Altiyağaca Şamaxı yaylasından keçib. Adi sarıköynək hər iki massivə reproduksiya üçün gəlir. Kolluq qamışcılı hər iki dağ meşələri qurşağında meşəsiz çay vadilərində və tarlalarda rütubətli hündür otluqda və kolluqda nəsil verir, sonra köçüb gedir. Pöhrəcil, Kölgəcil və Yarpaqgüdənlər (5 növ) hər iki dağ meşələri qurşağına reproduksiya üçün gəlirlər. Sarıbaş kralquş oturaq kimi qeyd edilib [5]. Əslində isə dağ meşələri qurşağında bu növün 3 populyasiyası əvəz etmə qaydası ilə məskunlaşır: reproduksiya üçün gələn, qışlamağa gələn və miqrant populyasiyalar.

Milçəkqapanlar – Muscicapidae fəsiləsindən 2 cinsə aid 3 növ Quba meşələrində nəsil verir, amma Altıağac meşələrində alaca növlərinin nəsil verməsi hələlik müəyyən edilməyib. Alaca növləri ağac koğuşunda nəsil verir. Ola bilsin ki, Altıağac meşələri çox qırıldığı üçün koğuşlu köhnə ağac tapa bilməyib uzaqlaşmışlar. Boz milçəkqapan ağac koğuşundan əlavə tikintilərin örtülü yerində də yuva tikir. Ona görə hər iki massivdə nəsil vermək imkanı var. Çəmənlilik çəkcəkisi, adi çaxraqcıl, əlvan dağqaratoyuğu və adi odquyruq müxtəlif biotopdan istifadə etməklə Quba və Altıağacın hər ikisinin dağ meşələri qurşağında nəsil verirlər. Lakin göy daşqaratoyuğu və qaraca odquyruq arid iqlimli meşəsiz qayalıqda örtülü şəraitdə yuva tikirlər. Belə şəraiti Altıağac massivində tapa bilər, Quba massivində isə tapa bilmir. Qafqaz şəfəqbülbülü, çil qaratoyuq, qırmızıqanad dırmanca, adi süzər və adi payızbülbülü sadəcə oturaq quş kimi təqdim ediləblər. Əslində isə bunların hər birinin qışlamağa gələn, nəsil verməyə gələn və miqrant populyasiyaları var. Cənub bülbülü dağətəyi kolluqları və bağları xoşlayır. Ağsu-Şamaxı dolayları meşəsində çoxsaylı quşlardan biridir. Güman edirik ki, Altıağac massivinə Şamaxı yaylasından keçib. Quba massivində tapmadıq. Bağ və qarabaş vələmirquşları hər iki massivə nəsil vermək üçün gəlirlər.

Beləliklə, Quba və Altıağac dağ meşələri qurşağına 50 növ quş nəsil vermək üçün gəlir. Bunlardan Quba massivində 39, Altıağac massivində isə 50 növün populyasiyalarını müəyyən edə bildik.

Unutmaq olmaz ki, məskunluq anlayışı növ üçün deyil, populyasiya üçündür. Tədqiq etdiyimiz ərazidə 7 növ quşun hərəsinin 3 populyasiyası var (nəsil verməyə gələn, qışlamağa gələn və miqrant). Populyasiyalar birləşdirilib oturaq növ kimi verilib [5]. Qara leylək, adi qur-qur, ağboyun və kiçik alacanın nəsil verməsini bir daha dəqiqləşdirməyə ehtiyac var. Altıağac massivinə nəsil verməyə gələn quşların çox olması burada dağ meşələrinin qırılıb yerində müxtəlif biotop yaranması və açıqlıq-kolluq quşlarının Şamaxı yaylasından keçib gəlməsi ola bilər.

Nəticə

1) Quba və Altıağac dağ meşələri qurşağına nəsil vermək üçün gələn quşlar 50 növə aid populyasiyalardır. Hər növ 1-3 populyasiya ilə təmsil olunur.

2) Quba meşələrinə nəsil verməyə gələn quşlar, Altıağac meşələrindən azdır. Bu fərqin səbəbi Altıağac meşələrinin nisbətən çox qırılıb, yerində müxtəlif biotop yaranması, açıq sahə və seyrək kolluq quşlarının Şamaxı yaylasından keçib gəlməsi ola bilər.

3) Məqalədə verilmiş informasiya müasir zooloji maarifçilikdə geniş istifadə edilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Mustafayev Q.T., Qəmbərov K.M. Qızılquşkimilər-Falconiformes dəstəsi // Azərbaycan faunası. Quşlar (non Passeriformes). Bakı: Elm, 1977, s. 132-181
2. Mustafayev Q.T. və b. Onurğalı heyvanların ekologiyası (dərslük). Bakı, BDU, 2011, 343 s.
3. Mustafayev Q.T. və Qasimi H.X. Urmiya hövzəsinin onurğalı heyvanları (monoqrafiya). Bakı: Oğuz Eli, 2014, 219 s.
4. Mustafayev Q.T., Babayev İ.R., Hüseynov R.Ə. Səngəçal terminalı ətrafında quşların monitorinqi. Bakı: Oğuz Eli, 2015, 333 s.
5. Гамбаров К.М. Материалы по орнитофауне восточной части южного склона Главного Кавказского хребта и прилегающей низменности // Тр. Ин-та зоол. АН Аз.ССР, т. 17, с.57-112
6. Ханмамедов А.И., Мустафаев Г.Т. Сухопутная орнитофауна северо-восточной части Азербайджана // Изв. АН Азерб. СССР. Серия биологических наук, Баку, 1965, №2, с.33-41
7. Взаимосвязи позвоночных животных и людей (монография). Баку: Элм, 2012, 268 с.
8. Радде Г. Орнитологическая фауна Кавказа. Тифлис, изд. Кавказского музея, 1884, 451 с.
9. Сатунин К.А. Материалы к познанию птиц Кавказского края // Записки КОРГО. Тифлис, 1907, 144 с.

ПОПУЛЯЦИЯ ПТИЦ, ПРИЛЕТАЮЩИХ РАЗМНОЖАТЬСЯ В ГОРНЫХ ЛЕСАХ ГУБЫ И АЛТЯГАЧА

Ш.М.ДЖАФАРОВА

РЕЗЮМЕ

Это первая инициатива в изучении птиц в стадии популяции в Губинских и Алтыгачских лесах. Было установлено, что популяция птиц, прилетающих размножаться в горных лесах Губы и Алтыгача относится к 50 видам. Каждый вид представлен 1-3 популяциям. Статья может помочь доброжелательному отношению населения к птицам.

Ключевые слова: горные леса, популяция птиц, биотоп, ландшафт, местонахождение

POPULATION OF BIRDS COMING TO PROCREATE IN GUBA AND ALTIĞAC MOUNTAIN-FORESTS

Sh.M.JAFAROVA

SUMMARY

It is the first initiative to explore the population of birds in Guba and Altiagac mountain forests. It was found that the birds, which come to procreate in Guba and Altiagac mountain – forests correspond to the 50 types of population. There are 1-3 populations for each type. The article can help to strengthen the attitude to the population of birds.

Key words: mountain – forests, population of birds, biotope, landscape, accommodation

Redaksiyaya daxil oldu: 07.10.2015-ci il

Çapa imzalandı: 23.06.2015-ci il